

riske situation, og han fortsætter - vel at mærke i februar 1944: „Først med en ny nordeuropæisk generation vil man kunne føre en frugtbar dialog ... Først den tyske sejr vil være kaldet til og have kraft til at forandre også det åndelige klima i Norden, som siden det 19. århundrede helt og aldeles har bekendt sig til den angelsaksiske liberalisme og det semitiske demokrati.“⁷² Enden på historien blev som bekendt heldigvis en anden.

EFTERSKRIFT:

„NAZISAMLINGEN“ PÅ DET KONGELIGE BIBLIOTEK

AF JOHN T. LAURIDSEN

Redaktionen har haft to grunde til at bringe Manfred Jakubowski-Tiessens afhandling i dansk oversættelse. For det første er det den første seriøse behandling af en side af den tyske kulturpropaganda i Danmark, og det er et håb at flere vil følge efter fra såvel tysk som dansk side. Oversættelsen skulle gerne være med til at gøre opmærksom på og stimulere en dansk interesse for emnet. Kulturområdet er en af dansk besættelsestids grå felter. For det andet og nok så tungtvejende, så rummer Det Kongelige Bibliotek slutningen af historien om Det tyske videnskabelige Institut i København. Det Tyske Videnskabelige Institut var nemlig et af målene for en af Det Kongelige Bibliotek iværksat aktion i 1945.

Ved Tysklands kapitulation i maj 1945 søgte Det Kongelige Bibliotek at sikre sig den litteratur, som besættelsesmagten på diverse institutioner, institutter og kontorer var i besiddelse af.¹ Initiativet blev taget af nogle af bibliotekets bibliotekarer, vist især Henning Einersen (senere førstebibliotekar i Publikumsafdelingen), som havde en særlig interesse for tysk sprog og kultur. I hvert fald var det ham og Sven Lunn (senere førstebibliotekar for Musikafdelingen), som af rigsbibliotekar Svend Dahl blev bemyndiget til at foretage nogle af beslaglæggelserne.

⁷² Scheel til Matthes, 28.2.1944, i: *Landesarchiv Schleswig*, 399.67, Kt. 18.

¹ Hvor intet andet anføres, er kilderne til det følgende Det Kongelige Biblioteks arkiv A.9. 1943-47, læg 52 (Beslaglagte tyske biblioteker), Svend Dahl: De videnskabelige Biblioteker under og efter Krigen, *Bogens Verden* 17, 1945, s. 186-187, og *Beretning om Rigsbibliotekembedet, Det kongelige Bibliotek og Universitetsbiblioteket for finansårene 1943/44-1946/47*, 1952, s. 21-22.

Bibliotekar Albert Fabritius synes også at have været med. I hvert fald kommenterede han senere, at disse „razziaer“ hos tyskerne blev foretaget med en ikke ringe personlig tilfredsstillelse hos de implicerede, deriblandt ham selv.² Der skulle handles hurtigt. Der var en folkestemning mod nazismen og tysk kultur, som hurtigt kunne føre til ødelæggelse eller splittelse af disse samlinger, hvis de fik lov til at stå ubevogtede.

Allerede den 6. maj beslaglagde biblioteket en samling bøger i Deutsche Informations-Bibliothek i Vesterport. Kronologien i de følgende beslaglæggelser kan ikke fastlægges præcist, men i hvert fald gik det så stærkt, at Svend Dahl efterfølgende har måttet skrive til Dagmarhus, hvor de allieredes mission, SHAEF, havde opslået sit hovedkvarter, for at bede om tilladelse til de første beslaglæggelser. For informationskontoret forelå den tilladelse den 15. maj. Til Dagmarhus var bibliotekets ansatte ikke kommet så hurtigt, at de nåede indenfor, før andre autoriteter tog over. Dahl bad derfor den 24. maj SHAEF om tilladelse til at få adgang og gennemgå det relevante materiale. „The Royal Library takes an interest in all books and other sort of printed matter which the German authorities left behind them in the occupied buildings“. Det fik han, men først skulle SHAEF selv udtage det, som den skulle bruge i sit arbejde.

Det Kongelige Bibliotek foretog i maj 1945 og senere beslaglæggelser følgende steder i Københavnsområdet:³

1. *Deutsche Informations-Bibliothek*, Den tyske kulturafdeling, Vesterport (tidligere Trondhjems Plads 3). Herfra blev hentet et stort antal værker inden fra snart sagt alle fagområder.⁴ Der blev endvidere medtaget ca. 7.000 nye grammofonplader med musik af både tyske og andre udenlandske komponister. Grammofonpladerne med de originale skabe indgår i dag i Musikafdelingen og betegnes populært „Dagmarhussamlingen“. Der foreligger et alfabetisk efter komponist opstillet seddelkartotek til samlingen, som indtil videre er utilgængelig.

2. *Germanische Leitstelle*, Persilhuset, Vesterbrogade. Herfra overtog bib-

² Albert Fabritius: De litterære Kilder til Besættelsens Historie, *Fortid og Nutid* 16, 1945-46, s. 341.

³ At beslaglæggelserne var afsluttet før 1. juni fremgår af Svend Dahls brev til Direktoratet for Vareforsyning denne dato.

⁴ Der er en liste over emnerne i arkivet, men ikke titler.

lioteket „en tysk bogsamling“, som rimeligvis har bestået af nazistisk propagandamateriale. Germanische Leitstelle havde fra oprettelsen i begyndelsen af 1941 haft som officiel opgave at virke for kulturelt samarbejde mellem Danmark og Tyskland. Den havde desuden en propandaafdeling, som sørgede for underholdning til de danske Tysklandsfrivillige ved tilsendelse af bøger, tidsskrifter, blade osv.⁵ Der lå et hvervekontor for Tysklandsarbejdere i samme bygning.⁶

3. *Lynetten*. Her havde tyske militærmyndigheder efterladt en samling af væsentligst propagandalitteratur, som var beslaglagt af danske myndigheder og derpå blev videregivet til biblioteket.

4. *Det Tyske Videnskabelige Institut, Øster Allé*. Instituttet havde - som nævnt ovenfor - fra starten et bibliotek med en ret heterogen begyndelsesbestand på 5.000 bind, som skulle give alle interesserede mulighed for at følge den nye tyske litteratur på „allen Wissenschafts- und Kunstgebieten“.⁷ Det blev senere dels forøget med et informationsbibliotek, leveret af det tyske propagandaministerium, dels suppleret ved nyanskaffelser af bl.a. 1.500 bind i 1943, mens samtidig 500 bind mindre anvendelig litteratur blev udskilt. Hele biblioteket, som rimeligvis har været betydeligt forøget i 1945, med samt reoler, skabe og andet inventar, fik Det Kongelige Bibliotek lov til at medtage af SHAEF, samt en del glober og mange kort.⁸ Kortene blev indlemmet i Kort- og Billedafdelingen i juni og september 1945.⁹

Selv om en tilladelse blev givet, synes Det Kongelige Bibliotek ikke at have fået adgang til materialerne på Dagmarhus, som det ellers var blevet stillet i udsigt af SHAEF.¹⁰ Derimod fik biblioteket i juni 1945 besøg

⁵ Alkil, 1, 1945, s. 643.

⁶ Jfr. Terkel Stræde: Alle i samme båd? De danske arbejdere i besættelsens første år. Hans Kirchhoff (red.): *1940 - da Danmark blev besat. Historisk status på 50 års afstand*, 1990, s. 61.

⁷ Alkil, 1, 1945, s. 654f. Undervisningsminister Jørgen Jørgensens tale ved indvielsen af instituttet er trykt i *Jørgen Jørgensens erindringer*, 1970, s. 197-199.

⁸ En globe blev endnu i maj 1945 skænket til Rundetårn.

⁹ Det Kongelige Bibliotek, Kort- og Billedsamlingens accessionsprotokol 1921-47, 30.6., 3. og 17.9.1945.

¹⁰ Fabritius 1945-46, s. 341 opgiver, at en razzia på både Dagmarhus og i Werner Bests villa fandt sted. Det bekræftes imidlertid ikke af hverken bibliotekets arkiv eller den senere trykte beretning om beslaglæggelserne. Det udelukker imidlertid ikke, at de kan have fundet sted.

af en amerikansk officer, kaptajn Snow White (!), som uden parlamentaren krævede og medtog nogle hundrede af de værker, som biblioteket havde beslaglagt rundt omkring i København. Dahl protesterede til de allierede myndigheder over denne fremfærd. Kaptajnen medførte bøgerne til det amerikanske militære hovedkvarter i Berlin, og herfra kunne de ikke afleveres. Dahl måtte med forsinkelse (januar 1946) nøjes med en liste over de borttagne titler, og en beklagelse fra den engelske officer i London, som havde taget sig af sagen.

5. Werner Bests privatbibliotek. De allierede beslaglagde i maj 1945 den tidligere rigsbefuldmægtigede Werner Best store villa Rydhave med samt dets indbo. Villaen blev senere overdraget til den amerikanske ambassadør i Danmark, Josiah Marvel Jr., og Det Kongelige Bibliotek fik i april 1946 lejlighed til at besøge Bests privatbibliotek i villaen med det resultat, at Dahl anmodede om, at biblioteket måtte overtage det. Han fik et imødekommende svar, men det fremgår af den påfølgende takkeskrivelse, den 22. juni, at biblioteket ikke fik hele biblioteket, men kun nogle bøger fra Bests og nu tillige fra Günther Panckes bibliotek. Hvor mange kan ikke afgøres.

På anden vis forøgede Det Kongelige Bibliotek i løbet af andet halvår af 1945 sin samling af nazistisk litteratur, idet beslaglæggelser og bogudrensninger i det øvrige land, især i Sønderjylland blandt det tyske mindretal, tilførte biblioteket mange nye titler.¹¹

Ved de forskellige beslaglæggelser og bogoverdragelser indkom der omkring 20.000 bind til biblioteket. Hvor stor en del, der stammede fra Det Tyske Videnskabelige Institut lader sig ikke afgøre. Det gav et stort sorterings- og ordningsarbejde i en periode, hvor institutionen i øvrigt skulle søge at indhente nogle af de forsømte boganskaffelser i besættelsesårene. Arbejdet blev dog lettet af, at ikke al den modtagne litteratur skulle indlemmes i bibliotekets egne samlinger. Det Kongelige Bibliotek havde oprådt på det statslige biblioteksvæsens vegne, og det havde fra starten været meningen, at den indkomne litteratur skulle fordeles mellem bibliotekerne. Det var på den baggrund, at biblioteket uden betænkning eller selektion overalt havde ønsket at modtage hele samlinger uden skelen til, om titlerne var i magasinerne i forvejen.

¹¹ Herom henvises til John T. Lauridsen: *De danske nazister 1930-45*, 1995, s. 66f. og der anf. henv.

Det drejede sig om at nyttiggøre den efterladte tyske litteratur for de videnskabelige biblioteker gennem en fordeling til de interesserede. Forholdet var nemlig, at den overvejende del af den indkomne litteratur var almindelig skønlitteratur og faglitteratur inden for alle fag. En god del af fagbøgerne var populærvidenskabelige eller beregnet til praktiske formål, f. eks. en del militærteknisk litteratur, men i betydeligt omfang var der tale om rent videnskabelig litteratur. Især Det Tyske Videnskabelige Institut bidrog med ikke blot tysk, men også megen dansk faglitteratur, herunder værdifulde tidsskriftrækker. Gennem instituttets ejerstempler vil det i de fleste tilfælde kunne lade sig gøre at identificere titler derfra.

Sorteringen førte til, at de helt værdiløse bøger blev kasseret, mens resten af rigsbibliotekaren blev videresendt til Universitetsbiblioteket i København, Statsbiblioteket i Århus, institutbibliotekerne ved Århus Universitet samt en lang række fagbiblioteker,¹² hvis de ikke blev indlemmet i Det Kongelige Biblioteks egen samling. Til sidstnævnte kategori hører „den rent nazistiske litteratur“, som ikke tjente noget fagvidenskabeligt formål, men som kan bruges „til belysning af den nazistiske ideologi og de nazistiske fremgangsmåder“. Vendingerne er hentet fra bibliotekets årsberetning.

Med stemningen i befrielsessommeren mod alt tysk og alt nazistisk kan vi i dag glæde os over, at rigsbibliotekaren ikke lod sig rive med af den almindelige udrensningebølge og kasserede den nazistiske litteratur. Det ville have været et tab for samlingerne og forskningen. Professor Svend Ranulf skrev allerede den 12. juni 1945 til Svend Dahl i den sag:

„Det er kommet til min Kundskab, at en stor Mængde tysk Litteratur her i Landet er blevet beslaglagt af den danske Stat og skal fordeles mellem Bibliotekerne. Jeg antager, at der heriblandt ogsaa findes en del Skrifter, der kan karakteriseres som nationalsocialistisk Propagandalitteratur. Der er muligvis dem, som vil mene, at Litteratur af denne Art er værdiløs og ikke bør tage Plads op i Bibliotekerne. Jeg vil heroverfor gerne hævde, at Udbredelsen af grundig og korrekt Viden om Nationalsocialismen og som Forudsætning herfor et indgaaende videnskabeligt Studium af denne Bevægelse i alle dens Ytringsformer er af meget stor Betydning for Befæstelsen og Bevarelsen af Demokratiet. Ved et saadant Studium kan enhver Tryksag, der har blot den rin-

¹² Der foreligger fortegnelser over de bøger, som de enkelte biblioteker modtog.

geste Berøring med Nationalsocialismen, være af Værdi som Kildemateriale. Jeg haaber selv i de kommende Aar at kunne yde Bidrag til et saadant Studium. Jeg vil i den Anledning gerne bede om, at intet som helst af det beslaglagte Materiale bliver kasseret som værdiløst, men at alt uden Undtagelse bliver bevaret i det mindste i ét Exemplar for Forskningen“.

Dahls svar var lige så klart som beroligende: „Jeg er i Forvejen opmærksom paa Betydningen af at bevare den nævnte Literatur i fuldt Omfang, og der vil intet blive kasseret“.

Derfor har Det Kongelige Bibliotek den dag i dag en såkaldt særskilt „nazisamling“ bestående af omkring 8.000 bind (Særsamling N), heraf et betydeligt antal titler fra Det Tyske Videnskabelige Institut. Samlingen rummer ud fra både en bredere videnskabelig og snævrere boghistorisk synsvinkelen stor mængde betydende værker fra nazitiden.¹³

¹³ Katalogens systematik er aftrykt med en kort præsentation af nazisamlingens indhold hos Lauridsen 1995, s. 70-75.